

SIBYAN MEKTEPLERİ

- **Osmanlı Klasik Dönemi'nde Sıbyan Mektepleri**
 - **Tanzimat Dönemi'nde Sıbyan Mektepleri**
 - **Tanzimat Sonrasında Sıbyan Mektepleri**
- **Osmanlı Sıbyan Mektepleri Mimari Özellikleri**

OSMANLI KLASİK DÖNEMİ'NDE SIBYAN MEKTEPLERİ

- Sözlük anlamı “yazmak” olan ketb kökünden gelen **mekteb**, (çoğulu mekâtib) “okul” demekti; daha çok mektebe şeklinde kütüphane için de kullanılmıştı. Araplar ise okul anlamında **küttâb** kelimesini de kullanmışlardı.
- Hz. Peygamber devrinden beri okuma yazma veya Kur'an öğretilen okullara küttâb denilmişti. XIX. yüzyıldan itibaren mektep kelimesi, geniş anlamda ve bugünkü okul karşılığında hemen hemen bütün eğitim kurumlarının başına getirilerek kullanılmıştı.
- Arapça ‘sabî’ kelimesinden gelen Sıbyan kelimesi, küçük yaştaki çocuk, yine Arapça olan ‘ketebe’ den türeyen Küttap ve Mektep kelimesi, Kur'an ve yazı öğretilen yer anlamında kullanılmıştı. Sıbyan Mektebi, ‘hocalar’ tarafından çocuklara dini eğitim vermek, Kur'an okutmak, namaz kılma ve namaz dualarını öğretmek ve yazı yazmak amacıyla açılmıştı.

- Anadolu Selçuklu döneminde okuma, yazma, aritmetik ve din bilgileri veren ilk düzeydeki okullar, devlet okulları değildi; vakıfların, zengin insanların ya da mahallenin açtığı okullardı. Her mahallede caminin yanında küçük bir oda şeklinde bulunan yapılarda, öğrenciler yer minderlerinde oturarak rahleleri kullanarak eğitim görürlerdi. Bunların giderleri yine bu okulu açanların gelirlerinden sağlanırdı. Aynı yollarla sıbyân okulu açma geleneği Osmanlı'da da süregelmişti. Bunun yanı sıra sıbyân okulunun benzeri, Şeyhzadegan Mektebi adıyla Saray'da açılmıştı. Bu okul padişah çocuklarının öğretimini yapmaktaydı.
- Osmanlı Devleti, Abbasilerde '*küttab*' adıyla kullanılan Sıbyan Mekteplerini; Karahanlı, Selçuklu ve diğer İslam devletlerinden devralmıştı. Zamanla **Mahalle Mektebi**, **Taş Mektep**, **Dârü'talîm**, **Dârülilim**, **Muâllimhane**, **Mekteb-i İbtidâiyye** isimleriyle de anılmıştı. Ama bu tür okullar için en çok kullanılan ad sıbyân mektebi (çocuk okulu) idi.

*Topkapı'da Ahmed Paşa Külliyesi – Fatih/İSTANBUL
Külliye'nin parçası olan sıbyan mektebi, türbenin az
ötesinde kare planlı iki mekândan ibaret, üstü ahşap
çatı ile örtülü kesme taş ve tuğladan yapılmış bir
binadır.*

- İlk zamanlarda mekteplerin belli başlı bir okul binaları olmadığından eğitim önceleri evlerde; daha sonra ise ya külliye içerisinde ya da daha çok cami ve medrese yakınlarındaki yerlerde verildi. Böylelikle çocuklar manevi bir ortam içerisinde dini eğitim alabilmekteydi.
- Devlet tarafından kurulmayan Sıbyan Mektepleri padişahlar, valide sultanlar, önemli devlet adamları ve hayırsever kişiler tarafından kurulmuşlardı. Öğretmenlerin maaşları, mektebin giderleri ve ihtiyaçları bu kişiler tarafından eğitimin devamı için karşılanmaktaydı.
-

- Osmanlı Sıbyan Mekteplerinin en önemli özelliği, bu okulların halk çocukları için kurulmuş olmasıydı. Eğitimdeki bu sosyalleştirme hiçbir devirde bu olgunlukta gerçekleştirilmemişti. Bu davranışın nedeni, İslamiyet'in en güçlü kurallarından biri olan; “Bütün insanlar Allah önünde eşittirler.” inancından gelmekteydi.
- Mektebe başlama yaşı 5-6 olup kız çocuklarına eğitim konusunda ayırım yapılmayıp, kız ve erkekler aynı sınıf içerisinde ders görmekteydi. Kız öğrenciler kendilerine ayrılan bölümde oturmaktaydı. Bunun yanında sadece kız ve sadece erkeklerin ders gördüğü mektepler de vardı.

Sıbyan mekteplerinde eğitim sabah namazıyla başlar, ikindi namazıyla tatil olurdu. Haftanın 6 günü mektebe giden çocuklara, perşembe öğleden sonra ve Cuma günü tatildi. Öğrencilerden bir grup, hocanın karşısında dersini verirken, diğer çocuklar serbest kalırlar, isteyenler kendi aralarında oyun oynarlardı. Gürültü yapmadıkları sürece çocuklara müdahale edilmezdi. Bugünkü gibi ders araları yoktu, bir tek teneffüs vardı: Öğle yemeği molası. Bu sırada çocuklar, aynı mahallede olan evlerine gider, yemeklerini yiyip namazlarını kılar, tekrar mektebe gelirlerdi.

*Fındıklı'da Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi Binası –
Beyoğlu/İSTANBUL*

*Yeni Valide Camii'nin dış avlu kapısı üzerinde bulunan
ve XVI. yüzyılda Sıbyan Mektebi olarak kullanılan bina
– Üsküdar/İstanbul*

- Sıbyan Mektebinin hocaları, genellikle camide imamlık ve müezzinlik yapan, medrese okumuş din adamlarından olurdu. Ancak eğitim görmüş medrese hocası sayısı azdı. Kız öğrencilere ait mektep hocaları ise ya imamların eşleri ya da yaşlı kadınlardı.
- Mektepte hocadan başka, hocaya yardımcı olan *kalfa*, çocukları evlerine götürüp gelen *mubassır* ve bir temizlikçi olan *bevvab* bulunurdu. Mubassır, her sabah çocukları evlerinden toplar, akşam aynı şekilde evlerine bırakırdı.

Sıbyan mekteplerinde eğitim dini esaslara dayandığı için geleneklere göre yapılmaktaydı. Ders programları; Kur'an-ı Kerim, sure ve duaları, namaz ve diğer temel dini bilgileri vermek üzere hazırlanmıştı.

Öğrenciler başarı kademelerine göre gruplandırılmış, geçme sistemi uygulanmamıştı.

Mektepte, genel amaç Kur'an'ı Kerim'i tecvitli bir şekilde okutmaktı. Arap harflerinin öğretimiyle başlanıp, çocuğun güzel okuması sağlanmaya çalışılmaktaydı. Eğer aile talep ederse, çocuğun hafız olması için Kur'an'ı Kerim ezberletilmekteydi.

Sultanahmet'teki Cevrî Kalfa Mektebi – Fatih/İstanbul
İstanbul'un sıbyan mektepleri arasında hacim bakımından en büyüğü olan Cevrî Kalfa Mektebi, mimarisi, plan düzeni ve bilhassa cephesi bakımından Batı'dan gelen sanat akımlarının izlerini taşıyan kendi türü içinde değişik bir eserdir.

□ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* isimli eserinde sıbyan mekteplerine şu sözlerle değinmektedir;

“Sübyan mektepleri çocuklara Kur’an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç gaye ile kurulmuşlardır. Buradaki yazı kaligrafi karşılığıdır. Yoksa yazı yazmayı yani bir şeyi kaleme almayı öğretmek demek değildir. Buna mukabil ameli hayatta onlara yarayacak hesap, dünyayı tanıtacak coğrafya, geçmiş zamanı bildirecek, geleceklerinden ibret aldırarak tarih gibi derslerin ve bilgilerin bu mekteplerin kapısından içeri sokulmadığı görülüyor. Türkçeye ise hiçbir yer verilmemiştir. Taaccübe mahal yok! O devirlerde bu dersler daha büyük ve daha esaslı birer ilim müessesesi olan medreselere ve mektepler bile sokulmamıştı. Yazı ve mesk muallimi bile talebeye meramını anlatacak alelade yazıyı ve Türkçenin imlasını yani yazılış ve okunuş şeklini öğretmez, Arap yazıları ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyacılık yaptırırdı. Bundan dolayıdır ki bu mekteplerden çıkanlar iyi bir nakkaş, iyi bir kopyacı olurlar, fakat dertlerini anlatacak iki satırlık bir mektup yazamazlardı. Açık Türkçe yazı yazmanın ve konuşmanın kaba bir hareket sayılması, Osmanlıca denilen o zamanki Türkçeyi iyi yazabilmenin ise ancak Arapça ve Farsça öğrenmeye mütevakkıf bulunması da bu tarzda harekete sebebiyet veriyordu.”.

- Sıbyan mekteplerinde okutulan dersler; *Elifbâ (alfâbe)*, *Kur'an*, *tecvit*, *yazı*, *ilmihâl* ve *hesap* olup mektepten mezun olmak çocuğun yeteneğine bağlıydı. Çocuk Kur'an'ı ne zaman hatim ederse o zaman mezun olurdu. Hatim indiren öğrenciler için de tıpkı 'âmin alayı' gibi merasim yapılırdı.
- Öğrenciler mektepte dini kurallar çerçevesinde sevgi, saygı ve terbiyeyi öğrenerek eğitim alırlardı. Yazı yazma, mektep derslerine çok sonradan eklendiği için defter, kalem ve kâğıda ihtiyaç duyulmamaktaydı. Çocuğun dayak ile terbiye edileceği düşüncesi hâkim olduğundan İslami eğitim geleneği ve çevre kültürlerle etkileşim sonucunda, falaka cezalandırma yöntemi olarak yer edinmişti. Ancak ödüllendirme anlamında eksiklik vardı.
- 1824' te II.Mahmut, yayınladığı bir fermanla ilköğretimi “mecburi” hale getirerek “*her şeyden evvel dinî zaruretlerin öğretilmesi*” sınırına sıkıştırmıştı. Bu ferman, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Rus ve Mısır savaşları gibi nedenlerden dolayı, İstanbul'da bile 1839'a kadar yeterince uygulanamamıştı. Taşra okullarında ise bu zorunluluğu uygulayacak ve denetleyecek bir makam bulunmamaktaydı.

19. yüzyılda sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutulan *Sübhâ-i Sıbyân* adlı manzum sözlüğün bir taşbaskısının ilk iki sayfası

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE SİBYAN MEKTEPLERİ

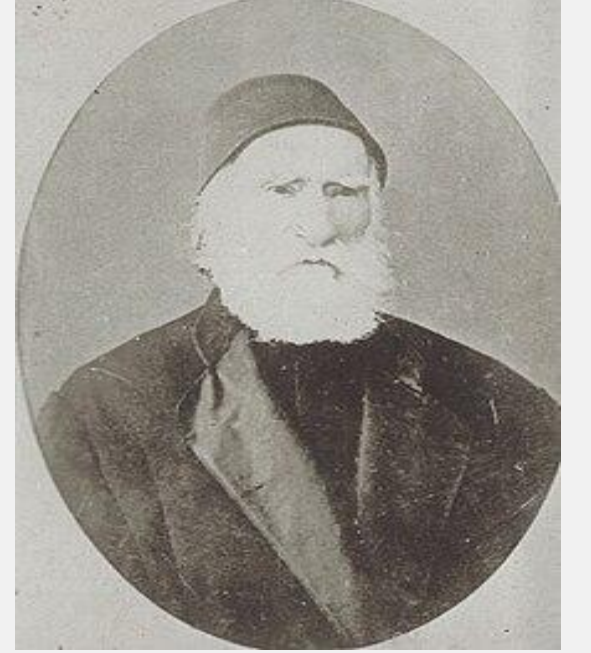
- Gülhane Hattı Hümayunu'nun okunması ile başlayan Tanzimat dönemiyle birlikte, yenileşme hareketleri yapılanmaya başlayınca eğitimde de çağdaşlaşma çabaları görüldü. Dini esaslara dayalı bir eğitim verilirken, Tanzimat ile birlikte artık dünyevi çalışmalarda önemsenmeye başlandı. İlköğretimin yaygınlaştırılması, sıbyan mekteplerinin ıslahı, falakanın kaldırılması, öğretmen yetiştiren okullar açılması Tanzimat döneminde yapılan çalışmalardı. İstanbul'daki okulların bazıları batılı anlamda eğitim vermeye başlasa da, Anadolu'daki diğer okullar geleneksel eğitim anlayışıyla dine dayalı eğitim vermeye devam etmekteydi.
- 1839 yılında yenilikçileri ve yeniliğe karşı çıkanları ortak bir noktada buluşturmak için Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kuruldu. Nezaret, rüşdiyelerin yönetiminden sorumluydu ancak Rüşdiyeler henüz açılmadığı için yetkileri, Sıbyan Mektepleri ile sınırlandırıldı. 1846'da Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla görevleri bu kuruma devredilerek kapatıldı.

Abdülmecit'in isteği üzerine eğitim işlerini görüşmek üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat komisyonu kuruldu. Bu komisyon sıbyan mekteplerinin düzenlenmesi, rüştiyelerin sistemli olması, ders kitapları yazılması ve yabancı eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi gibi çalışmalar yapmaktaydı. Komisyon daha sonra Meclis-i Maarif-i Umumiye adını aldı. Modern anlamda eğitim verilmesi için donanımlı öğretmen bulunamayınca, eğitimi geliştirebilmek için öncelikle yeni eğitim yöntemlerini kavramış öğretmen yetiştirmenin önemi üzerinde duruldu. Öğretmen okullarında (sıbyan bölümü için) okutulan dersler ise Türkçe, Hesap, Tarih-i Osmani, Usul-ü Tedris, Coğrafya, Yazı, Hendese idi.

□ 1846'da Mekatib-i Umumiye Nezareti kurularak başına Esat Efendi, yardımcılığına ise Kemal Efendi atanmıştı (Akyüz, 1982, s. 126). Nezaretin görevi Sıbyan Mekteplerinde değişiklikler yapılması ve rüşdiyelerin fazlalaştırılmasıydı. Rüşdiyeler yaygınlaştırılmış ancak Sıbyan Mekteplerinde bir değişiklik yapılmamıştı. Nezaret bir dönem Mekatib-i Maarif-i Adli Nezareti adını, 1857'de ise Maarif-i Umumiye Nezareti adını aldı ve başına ilk Maarif Nazırı olarak Abdurrahman Sami Paşa getirildi.

□ 1847'de bir talimatname yayınlanmış ve buna göre; 7 yaşından küçük her çocuğun okula devam etmesi, öğrenim süresinin 4 yıl olması, öğretmenlerin ücretlendirilmesi, falakanın yasaklanması ancak ailesi izin verirse öğrencinin dövülmesi, öğrenci hata işlediğinde oturduğu minderin hocadan belli bir mesafeye uzaklaştırılması, okulları teftiş için müfettiş görevlendirilmesi düzenlenmişti.

*Abdurrahman Sami
Paşa*

❑ 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi;

Türk Eğitim Tarihinde eğitim sistemini düzenleyen ilk kapsamlı metin, o zamanki Maarif Nazırı Saffet Mehmed Esad Paşa öncülüğünde hazırlanan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir.

Nizamname ilkokuldan üniversiteye tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özelliklerini; okutulacak dersleri, kayıt kabul işlerini, kız ve erkek çocukların öğrenimlerini ne şekilde yapacaklarını, idarecilerin, öğretmenlerin aylık ücretleri gibi konuları bir kurala bağlamıştı. İlköğretimin zorunlu hale gelmesi, okulların kademelere ayrılması, her mahalle ve köyde bir sıbyan mektebi olması nizamnamenin getirdiği yenilikler arasındaydı.

Nizamnâme'ye göre sıbyan mekteplerinin süresi 4 yıldır. 4 yıldan sonra, hafızlığa çalışmak isteyen öğrenciler bir süre daha okulda kalabilmekteydi. Kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşları arasında mektebe devamları zorunluydu.

Bir yerde iki sıbyan mektebi varsa, bunlardan biri kızlara, öteki erkeklere ayrılacaktı. Bir mektep olan yerlerde, kızlar için mektep yapılıncaya kadar erkek çocuklarla aynı mektebe gidecekler, fakat onlarla karışık oturmayacaklardı.

*Saffet Mehmed Esad
Paşa*

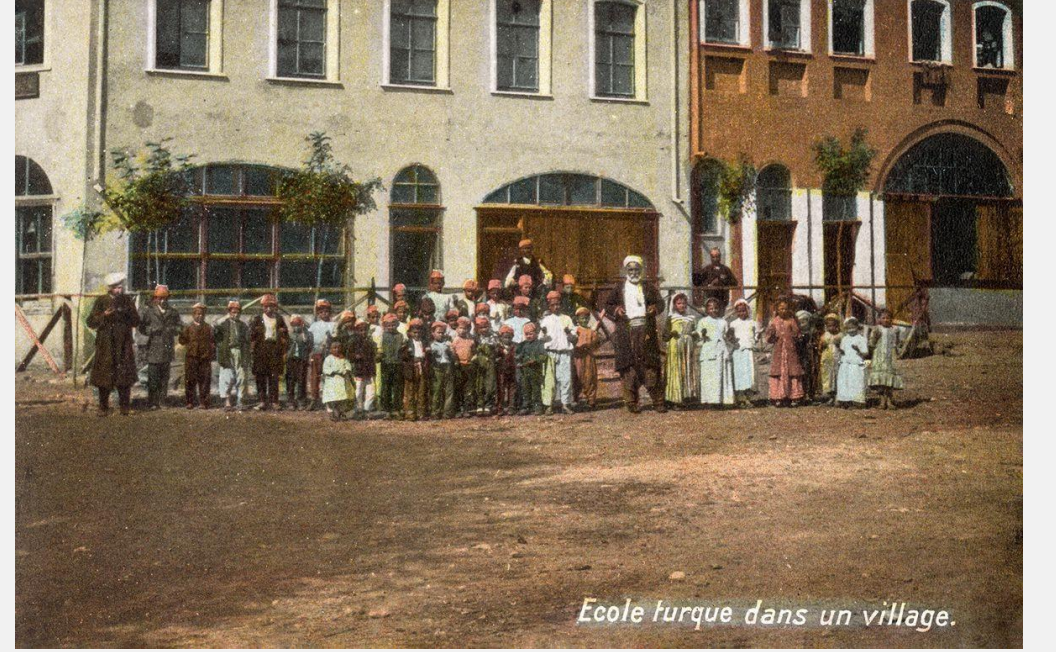
Vefa Mekteb-i İdâdî-i Mülkî-i Şâhânesi'nin bir talebeye vermiş olduğu tahsin (başarı) belgesi

- 1870'te kurulan **Meclis-i Kebir-i Maarif'in İlmiye Islah-ı Mekatip Komisyonu** sıbyan mekteplerinin kullanması gereken metodları içeren bir program hazırlayarak Maarif Nezaretine sundu. Öğretmenlerin Türkçe'ye hâkim olması, derslerin açık ve sade bir dille anlatılması, sınavların ve tatillerin düzenli olması istenildi. Öğretmen yol göstererek, öğrencinin yeteneklerini ortaya çıkarmasını sağlayacaktı.
- Öğrencilere 'evrak-ı takdiriye' isimli ödüllendirme kâğıtları verilmeye başlandı, eğer öğrenci 1 ay süre ile davranış ve ders çalışma konusunda iyi olursa '*birinci derece*' kabul edilecek, 3 ay boyunca birinci derecede kalırsa 'tahsinname' alacak, 6 ay birinci derece kalır ise, sınıftaki levhaya adı yazılacaktı.

1875'te yayınlanan talimatnameye göre, sıbyan okullarının kurulması, belirlenen kuralların uygulanması, okula devamın sağlanması ve giderlerin karşılanması için mahallelerde Meclis-i Tedris ve şubeleri kuruldu. Meclisin görevleri, sıbyan okullarının çalışmalarını ayda iki kere inceleyerek, sorunlarına çözüm bulmaktı. Talimatname II. Abdülhamid döneminde uygulamaya koyuldu.

Sıbyan Mektepleri 'Usul-i Atika', İptidai Mektepleri ise 'Usul-i Cedide' isimlerini aldı.

1876'da yayınlanan bir yönetmelikte, ders programları ayrıntılı bir şekilde belirlendi, programa göre her sınıfta kaç saat hangi ders okutulacak hepsi belirtilmekteydi. Bu tarihten sonra okullar devlet tarafından açılan iptidai okullar ve vakıflar tarafından kurulan sıbyan mektepleri olarak ikiye ayrıldı.

*Kağıthane'deki Dâye Hatun Sıbyan Mektebi'nin
1900'lere ait renklendirilmiş kartpostalı*

- İlköğretimin zorunlu olduğu hususunun *Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden* sonra 1876 yılında ilan edilen *Kanun-i Esasi*'de bir kez daha dile getirilmesi ve savaş döneminin geride kalması ile iptidailer, II. Abdülhamid Dönemi'nde yurt sathında yaygınlaştı.
- Yeni açılan okulların sıbyan mekteplerinden farkını belirtmek üzere önceleri “Numune Mektebi” 1880 yılı başlarından itibaren yaygın olarak “mekteb-i ibtidâîye” veya “ibtidâî” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.
- Okullardaki eğitimin kalitesi, yurt geneline yaygınlaştırma çalışmalarına olumlu etki etmiştir. Bununla birlikte 1880'lerin başına kadar ülkedeki ekonomik ve siyasal sorunlar (Balkan Bunalımı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı vs.) nedeniyle iptidailerin yaygınlaşması mümkün olmamıştır. İç ve dış siyasal sorunların nispeten azalması ile bütün vilayetlere maarif müdürü atama politikası güdülerek iptidailerin yaygınlaştırılmasına gayret edilmiştir.
- II. Abdülhamid döneminde iptidai düzeyindeki üç yıllık temel eğitimin sistemli ve etkili bir şekilde verilmesi gayretleri kapsamında okuma ve yazmayı sağlayacak dersler başta olmak üzere dinî ve ahlaki eğitim ile vatandaşlık bilgilerini içeren derslerin önemsendiği anlaşılmaktadır. Erkeklerin kızlara göre vatandaşlıkla ilgili dersleri daha fazla alması, kızların nakış gibi derslere yönlendirilmelerinin cinsiyete göre değişen toplumsal rollerle ilişkili olduğu söylenebilir. Dinî eğitimle ilgili derslerde iptidailerle geleneksel eğitim veren sıbyan mektepleri arasında önemli benzerlikler bulunsa da iptidailerdeki tarih, coğrafya, ahlak ve nakış gibi dersler yenilikçi bir anlayışın göstergesiydi.

TANZİMAT SONRASINDA SİBYAN MEKTEPLERİ

- 1913 tarihinde çıkartılan **Tedrisât-ı İbtidâîye Kanûn-ı Muvakkati** (İlköğretim Kanun Hükmünde Kararnamesi) ile esas itibariyle ilköğretim sistemleştirilmek istenmişti. Bu kanunda İbtidâî eğitim kurumları şöyle sıralandı;
 - Ana Mektepleri ve Sıbyan Sınıfları,
 - Mekâtib-i İbtidâîye,
 - Elishleri ve İhtiraf (sanat) Mektepleri.
- 2. Meşrutiyet devrinde, esas itibariyle ilköğretimi sistemleştirmeyi hedef alan bu kanuna göre ana mektepleri 4-7 yaş arası çocukların eğitimine mahsustu. İbtidâî eğitim ise 7-16 yaş arası çocukların eğitimini kapsamaktaydı.
- Bu kanunla her vatandaşın okur-yazarlığı öğrenebilmesi için, ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olması, onun için de okul çağına gelen her çocuğun mecburi olarak okula devam etmesi şartı getirilmişti (Koçer 1974). Ancak illerin gelirlerinin sınırlı oluşu nedeniyle ilköğretimde beklenen gelişme Cumhuriyetin kuruluşuna kadar gerçekleştirilememişti.

□ 29 Ekim 1923' te Cumhuriyet kurulduğunda, Osmanlı Devletinden kalan medreseler ve sıbyan mektepleri gibi geleneksel okulların yanında Batılı tarzda açılmış Rüşdiye, İdadi, Sultani gibi orta öğretim ve iptidaî ilköğretim kurumları ile azınlık ve yabacılara ait okullar da varlıklarını sürdürmekteydi. Bu kurumlar milli bir amaç gütmekten çok, birbirine zıt görülü insanlar yetiştiriyordu. Ülkedeki öğretim dağınıklığını gidermek ve birliği sağlamak amacıyla 3 Mart 1924' te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Bu Kanunla, ülkedeki tüm öğretim kurumları, Şer' iye ve Evkaf Vekaleti ya da özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekaleti'ne bağlandı. Böylece bütün eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığına devredilerek öğretimin tek elden yürütülmesi sağlandı.

□ Zamanla sayıları azalan sıbyan mektepleri Cumhuriyet Dönemine kadar varlığını sürdürdü ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılarak tarihteki yerini aldı.

*Günümüzde kütüphane olarak kullanılan
Selimiye ilk mektebinin Süheyl Ünver tarafından yapılan
çizimi*

OSMANLI SIBYAN MEKTEPLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

❖ YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

1-Külliye İçinde Yer Alan Sıbyân Mektepleri'nin Yerleşme Özellikleri :

- Külliye içinde yer alan Sıbyân Mektepleri'nin yerleştirilmesinde dikkati çeken en önemli özellik; içinde bulundukları külliye'den ayrı tutulmuş bir plan düzenine göre yerleştirilmiş olmasıdır. Sadece mimari stil yönünden içinde bulundukları komplekse bağlı olup bu bağ dışında okulla ana yapı bütünü arasında başka ilişki yoktur.
- Mektepler hemen sokağa açılan özel girişlere, kendi içlerine dönük avlu ve oyun bahçelerine sahiptirler ve daima külliye'nin bir dış köşesinde yer alırlar.
- Külliye içerisindeki bahçeler, avlular, duvarlar, ağaçlıklar gibi çeşitli yapılar sokaktan mümkün olduğu kadar uzaklaştırılmak istenirken, külliye'nin bir başka parçası olan Sıbyân Mektepleri daima sokağa yakın yerleştirilmiştir. Bu durum, İlkokulun Osmanlılarda sadece kültürel bir ortam olmayıp aynı zamanda gündelik yaşantının bir parçası olduğunu göstermektedir.

OSMANLI SIBYAN MEKTEPLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

❖ YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

2-Mahalle İçlerine Dağılmış Olan Sıbyân Mekteplerinin Yerleşme Özellikleri :

- Mahallenin çeşitli yerlerine aynı uzaklıkta olması düşünülerek yapılan Sıbyân Mektepleri için sokakların kesişme noktası olan köşe başları uygun görülmüştü. Nitekim modern okulların da yerleşme prensiplerinin başında, okulların iskân ünitelerinden belirli yaya mesafesinde bulunmaları gerekliliği gelmekteydi.
- Sıbyan mektepleri bakımından en zengin şehir İstanbul'du. Yazlık dershanesi olan mekteplerde eyvan, derslerin bahçeye açık olarak yapılmasına imkân verirken, sıcak havalarda eyvanların geniş saçakları öğrencileri güneşin yakıcı etkisinden korurdu; Haseki Mektebi bu anlayışa güzel bir örnekti.

OSMANLI SIBYAN MEKTEPLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

❖ PLANLAMA ÖZELLİKLERİ

- Planlamada en önemli özellik, sınıf hacimlerinin çoğunlukla üst katlara yerleştirilmiş olmasıydı. Bu şekilde yapılmasında önemli etken çocukların rutubetten korunmaları ve daha uygun bir ışıklandırma sağlama düşüncesiydi.
- Sıbyan mektepleri çoğunlukla tek odalı ahşap veya kâgir yapılarıydı. Bir yanı sokak üzerine yerleştirilir, diğer cephesiyle genelde küçük bir bahçeye açılırdı. Öğrencilerin su içme, tuvalet vb. ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan hizmet mekânları bahçe avlusuna uygun gelecek şekilde yerleştirilirdi. Bazı dersliklerin girişinde küçük bir saçakla korunan, kiminde ise daha geniş, yarı açık bir derslik şeklinde olan giriş önü mekânı bulunurdu.
- Dersler yazın bahçede veya eyvanda, kışın bir ocakla ısıtılan dershanede yapılırdı. Çoğunlukla kibleye yönelik olarak inşa edilen mekteplerin açık veya kapalı kısımlarında ekseriya bir mihrap nişi bulunurdu. Dershaneye girilirken ayakkabılar çıkarılırdı. Pabuçluğun derslik içinde yer aldığı durumlarda üzerinde oturulan alanın döşeme seviyesi girişe göre yükseltilmiş olurdu.
- Sıbyân Mektepleri'nin genellikle tek derslikli olarak planlanması bir vakıf yapısı olarak ekonomik varoluşlarından kaynaklanmaktaydı. Sıbyân Mektepleri'nin tek derslikli olarak gelişmelerinin başka bir sebebi de, bu okulların İslamiyet'in başlangıç yıllarında bir hocanın İslamiyet'i öğretmek gayesi ile evlerde veya dükkanlarda küçük bir topluluğa verdiği derslerdi. Basit bir yapı içerisinde, bir hocanın yönetiminde ve küçük bir topluluğa verilen dersler böylece Sıbyan Mekteplerinin esasını oluşturmuştu.

OSMANLI SIBYAN MEKTEPLERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

❖ DERSLİKLERİN ÖLÇÜLENDİRİLMESİ

- Sıbyân Mektepleri'nde öğrenci sayısının 30 olarak kabul edildiği vakfiyelerden öğrenilmektedir.
- Sıbyân Mektepleri'ne ayrılan çevrenin küçük çocukların kavrayabilecekleri ölçülerde olması bu yapıların başarılı bir tarafıdır. Burada çocuk, maddi ve manevi kavrama sınırlarına uygun bir çevre içine yerleştirilmekteydi.
- Kapılar, pencereler, merdivenler gibi mimari elemanlar örneğin bir caminin bir medresenin, bir türbenin mimari elemanlarına göre çok daha küçük ölçülerde yapılmıştı.
- Sıbyân Mekteplerinde, duvarların ve çatının teşkilinde Osmanlıların geleneksel yapı malzemeleri olan tuğla ve taş kullanılmaktaydı. Sıbyan Mekteplerinin diğer adının taş mektep oluşu kullanılan bu inşaat malzemesinden kaynaklıydı.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2004). “Mektep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, ss.7-9, Ankara.
- Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi (Balangıçtan1993’e)*. İstanbul:Kültür Koleji Yayınları.
- Arabacı, C. (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları.
- Arslan, H. Derya. (2018) “Eğitim Binasının Temeli: Sıbyân Mektepleri”. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, Vol:5, Issue:26, pp:2562-2570.
- Baltacı, C. (2004). “Mektep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, ss. 6-7, Ankara: TDV.
- Başaran, İ. Ethem. (1994). *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara.
- Bozkurt, N. (2004). “Mektep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, ss. 5-6, Ankara: TDV.

KAYNAKÇA

- Budak, L. Budak Ç. (2014). “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne İlkokul Programları (1870–1936)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1 ss. 377-393.
- Çağlar, A. (1999). “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi”. *75 Yılda Eğitim içinde* (ss.125-144) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Demirtaş, Z. (2007). “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, ss.173-183.
- Kırpık, C. (2023). “II. Abdülhamid Döneminde Kayseri İptidai Mektepleri (1876-1908)”. *BELLETEN*, 87(308), 153-193. <https://doi.org/10.37879/belleten.2023.153>.
- Koçer, H. A. (1974). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özalp, R. (1982). *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şentürk, H. (2018). “Osmanlı Eğitim Sisteminde Sıbyan Mektepleri Hakkında Bir Değerlendirme”. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 5, ss.88-91.